

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2015/07/szabo-hajnalka-piroska-altalanos-iskolai-tortenelemtankonyvek-noi-temainak-osszehasonlito-elemzese-06-01-06/>

Szabó Hajnalka Piroska

***Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak
összehasonlító elemzése***

Két részletben közölt tanulmányunkban általános iskolai történelemtankönyvek női aspektusát vizsgálja és elemzi a szerző az összehasonlító tankönyvelemzés módszerével. Alapvetően arra volt kíváncsi, hogy a kétezres évek után íródott történelemtankönyvekben – melyek az új évszázad kihívásaira próbálnak reflektálni – milyen mértékben érvényesül a női dimenzió, illetve megjelennek-e bennük a legújabb nőtörténelmi kutatások eredményei. A tanulmány első része a nőtörténetírás és a nemekre érzékeny pedagógia tudomány-rendszertani helyének meghatározása után a tankönyvelemzés kutatás-módszertani koncepcióját mutatja be, majd pedig a tankönyvek csoportos és globális kvantitatív elemzését vázolja. A következő számunkban megjelenő második rész a tankönyvek összehasonlító tartalomelemzését tárja fel a kategóriák kvalitatív vizsgálata alapján, valamint szaktudományos és didaktikai szempontok szerint elemzi a tankönyvsorozatokat, bemutatva azok tankönyvprofiljait.

A nőtörténetírás és a nemekre érzékeny pedagógia tudomány-rendszertani helyének meghatározása

A nőtörténetírás a XIX. században intézményesült, az ún. „hagyományos” történettudománnyal szemben kifejtett ellenállás eredményeként jött létre. Ennek a tradicionalista szemléletű történetírásnak legfőbb jellemzője az volt, hogy az általa meghatározott történelmi tudáskanon csakis férfiak történetéről szólt, a férfit azonosította az általánossal és azon a címen, hogy az „emberek” történetét meséli el, valójában férjek, fivérek, fiúk és apák történetét mondta el, írta le.¹

Ez a helyzet az 1970-es években változik meg alapvetően, amikor is nyugati történetírói iskolák jóvoltából többféle, a nők történelmét különböző nézőpontból feldolgozó tudományos mű lát napvilágot. A nőtörténetírás története *Pető Andrea* felosztása szerint három korszakra és egyben megismerési modellre osztható.² Az első (1970-80-as évek) az ún. *alapítási korszak*, melynek legfőbb célkitűzése az volt, hogy a nőt a történelmi elemzések középpontjába helyezze. A második nőtörténet-írói iskola az ún. *integrációs iskola* volt, mely a nőket mint társadalmi csoportot a társadalomtörténet keretein belül vizsgálta. Az 1980-as évek második felétől –felismerve azt, hogy a feminitás nem állhat önmagában, hanem bináris rendszert alkot a maszkulinitással – elkezdtek vizsgálni a nemek közötti kapcsolatokat, viszonyrendszereket. A women’s studies felváltotta a genderstudies, vagyis a társadalmi nemek kritikai vizsgálata, ami pedig elvezetett Joan Kelly, illetve Joan Wallach Scott nevével fémjelzett harmadik nőtörténelmi iskola létrejöttéhez.³ Napjainkra már számos nőtörténelmi munka jelent meg, melyeket sokféleképpen lehetne csoportosítani irányzatok, iskolák, országok, forráscsoportok, téma-együttesek, illetve metodológiák alapján.⁴

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

Hazánkban a nőtudományok intézményesülése, a nőtörténetírás kutatási infrastruktúrája, illetve a nőtudományos gondolkodás még gyerekcipőben jár. Nagyfokú tematikai és műfaji egyenlőtlenség jellemző a nő- és nőtörténeti kutatásokra, így a nők és a társadalmi nemek története – Virginia Wolf kifejezését használva – csak „függelékként” tud megjelenni a hazai tudományos színtéren.⁵

Ezek után felmerül a kérdés, hogy a nőtörténeti kutatások eredményei milyen mértékben és hogyan manifesztálódnak az oktatás elméletében, módszereiben és gyakorlatában, valamint a tankönyvekben. Látszólag a XIX. századtól bevezetett általános és kötelező, mindenkire kiterjedő, mindkét nem számára egyenlő esélyeket nyújtó közoktatás valójában a fiúnevelés gyakorlatát vitte tovább, vagyis maszkulin mintákat, tudástartalmakat és értékvilágot közvetített, módszertana pedig még napjainkig sem alkalmazkodott a két nem közötti különbségekhez.⁶ Ezt a problémakört hivatott vizsgálni a nemekre érzékeny pedagógia, ami Magyarországon csak marginális helyet foglal el a pedagógiai diskurzusban, mivel ennek elmélete és gyakorlata a mainstream oktatásban és a tanárképzésben alig érezteti hatását.⁷

Ekképpen a nőtudományos és gender-szemléletű tankönyvi feltárások, elemzések száma is kevés, illetve összefoglaló, rendszerező művek sem születtek eddig a témában. A kevés számú kutatás fő problémája, hogy a szerzők eljutnak ugyan alapvető megállapításokig – mint például a nők alulreprezentáltsága, illetve sztereotipizált szerepeiknek megfelelő bemutatásuk –, de ezen túlmutató problémafelvetésekre, konklúziók megtalálására, további konkrét lépések meghatározására már nem vállalkoznak (H. Sas Judit tankönyvelemzése, Czachesz-Lesznyák-Molnár kötelező olvasmányok gender aspektusú vizsgálata, Dálnokiné Pécsi Klára kutatása, Ligeti Csákné elemzése).⁸ Kereszty Orsolya kutatása – aki a 6-10 éves korosztály számára készült nyelvtan tankönyvek analízise során vizsgálta a férfi-női reprezentációt, a nő és férfi szerepek ábrázolásának módjait és megjelenési formáit – abban mutat előrelépést a többi női szempontú vizsgálatokhoz képest, hogy már gender-specifikus háttérrel, valamint ok-okozati összefüggéseket is igyekszik feltárni és bemutatni.⁹

A hazai gender-szemléletű történelemdidaktikai kutatásokról ugyancsak elmondható, hogy csekély számúak, szegényesek és töredezettek. Kutatási eredményeik nem tudnak beépülni a tanítás elméletébe, módszertanába és gyakorlatába, illetve az ilyen irányú tankönyvelemzések száma szintén nagyon kevés. A fent említett okok miatt vállalkoztam tanulmányomban a magyarországi általános iskolákban használt történelemtankönyvek női aspektusú analízisére.

Az elemzés kutatómódszertani koncepciójának bemutatása

A tankönyvelemzés kutatómódszertani koncepciójának gerincét a Fischerné Dárdai Ágnes által kidolgozott tankönyvelemzési modell adta.¹⁰ Azért választottam ezt a vizsgálati módszert, mivel a kutatás témája szempontjából ennek a metodológiának a logikai felépítése tűnt a legésszerűbbnek, illetve ez a vizsgálati szisztéma látszott a legoptimálisabbnak a mérési eredmények validitásának és reliabilitásának biztosítása szempontjából. Továbbá fontosnak tartottam, hogy a tankönyvek analízise minél szélesebb keresztmetszetű legyen, vagyis ne csak szimpla témaelemzést végezzek, hanem didaktikai szempontok is érvényesüljenek a kutatás során, amit a Fischerné Dárdai Ágnes-féle elemzési modell teljes mértékben meg is valósít.

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

A tankönyvminta kiválasztása során alapvetőnek tartottam azt az elvet, hogy a Magyarországon legfontosabb, legmeghatározóbb kiadók tankönyvei képviseltesék magukat, hiszen ezen kiadók tankönyvei széles körben elterjedtek és használatosak. Így választásom a Mozaik Kiadó, az Apáczai Kiadó, illetve a Nemzeti Tankönyvkiadó/Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó tankönyveire esett. A tankönyvelemzés során a következő rövidítéseket alkalmaztam: M = Mozaik Kiadó, A = Apáczai Kiadó, N = Nemzeti Tankönyvkiadó. A tankönyvek tantervi háttérét a Nemzeti Alaptanterv 2003-as verziója adta, melyben már több alkalommal is tanulási célként fogalmazódik meg a nemek közötti egyenlőség alapelve. Dolgozatomban elsősorban arra kerestem a választ, hogy ezek a tantervi célok milyen mértékben és formában realizálódnak a történelemtankönyvekben.

Az elemzés célját és tárgyát tekintve a tankönyvelemzés bázisát a kategóriák jelentették, melyek egyszerre jelölik ki a mérés tárgyát, az elemzés típusát, illetve annak módszereit is. Így elemzésem elsősorban klasszikus témaelemzés, vagyis azt vizsgáltam, hogy a tankönyvi tartalmak mennyiben felelnek meg a témára vonatkozó nőtörténelmi kutatások eredményeinek. Ezen kívül – mint, ahogy már említettem – didaktikai szempontokat is figyelembe vettem a kutatásom során, mivel fontosnak tartottam megvizsgálni azt is, hogy a tankönyvi tartalmak, illetve a tankönyvek didaktikai gyakorlata mennyiben segítik a nőtörténelemmel kapcsolatos ismeretek megértését és elmélyítését. Az elemzés tárgya a nőekkel kapcsolatos ismeretelemek, illetve azok alkategóriái voltak.¹¹ A tankönyvelemzés módszereinek és mérési eljárásainak kiválasztásában a fő szempont az volt, hogy a témával összefüggésben felmerülő kérdésekre választ tudjak adni. A tankönyvek átolvasása után a témával kapcsolatos kérdéseimet tartalmi és didaktikai szempontok mentén fogalmaztam meg:¹²

A) Tartalmi dimenzió: mit tanulnak a magyar 11-14 évesek a nőtörténelemről, illetve a nők és férfiak közötti kapcsolatok történelmi változásairól?

I. Konkrét női történelmi személyiségek

1. Milyen ismereteket szerezhetnek a tanulók a női történelmi személyekről?
2. Milyen státuszúak a konkrét női történelmi személyiségek?
3. Milyen női cselekedetek jelennek meg a tankönyvekben? Jellemző-e a statikusság a női szereplők vonatkozásában, illetve milyen mértékben alakítók, befolyásolók a női történelmi személyiségek?
4. Milyen a női történelmi személyiségek megítélése?
5. Milyen mélységben tárgyalják a tankönyvek a női történelmi személyiségeket? Megjelennek-e női életutak?
6. Megjelenik-e a tankönyvekben a női tapasztalat, illetve látásmód?
7. Megjelennek-e sztereotípiák (szelektivitás-kiegyensúlyozatlanság, elhallgatás, láthatatlanság, fragmentáció-izoláció, nyelvi előítéletesség) a női történelmi személyiségekkel kapcsolatban?¹³
8. Megjelennek-e tankönyvi illusztrációkban a női történelmi személyiségek, és ha igen, akkor ezek hogyan manifesztálódnak?

II. Nőekkel kapcsolatos témák

1. Milyen ismereteket szerezhetnek a tanulók a női témákkal kapcsolatban?
2. Milyen státuszúak a női szereplők a tankönyvekben?
3. Milyen női cselekedetek jelennek meg a tankönyvekben? Jellemző-e a női szereplők vonatkozásában a statikusság, illetve milyen mértékben alakítók, befolyásolók?

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

4. Megjelenik-e a tankönyvekben az az aspektus, amely azt mutatja be, hogy az egyes történelmi, társadalmi, ideológiai változások hogyan hatottak a nők életére?
5. Milyen a nőekkel kapcsolatos témák megítélése?
6. Milyen történelmi témák kapcsán jelenik meg a tankönyvekben a női aspektus?
7. Milyen mélységben tárgyalják a tankönyvek a nőekkel kapcsolatos témaköröket?
8. Megjelennek-e sztereotípiák (szelektivitás-kiegyensúlyozatlanság, elhallgatás, láthatatlanság, fragmentáció-izoláció, nyelvi előítéletesség) a női vonatkozású témákkal kapcsolatban?¹⁴
9. Megjelennek –e a női témákkal kapcsolatban tankönyvi illusztrációk, és ha igen, akkor ezek hogyan manifesztálódnak?

III. Női emancipáció

1. Milyen ismereteket szerezhetnek a tanulók a női emancipáció kérdéséről?
2. A női emancipáció folyamata milyen tankönyvi témákban, milyen mélységben, illetve hogyan jelenik meg?
3. Milyen a női emancipáció témájának megítélése?
4. Megjelennek-e sztereotípiák (szelektivitás-kiegyensúlyozatlanság, elhallgatás, láthatatlanság, fragmentáció-izoláció, nyelvi előítéletesség) a női emancipáció témájával kapcsolatban?¹⁵
5. Megjelenik-e tankönyvi illusztrációkon a női emancipáció története, és ha igen, akkor ez hogyan manifesztálódik?

IV. Szaktudományos kérdések

1. Milyen ismereteket szerezhetnek a tanulók a nőtörténelmi kérdésekről?
2. Megjelennek-e a tankönyvekben a legújabb nőtörténelmi kutatások eredményei?
3. Megjelennek-e a nőtörténelemmel kapcsolatos problémák, sztereotípiák, illetve megmagyarázzák-e ezeket a tankönyvek?

B) Didaktikai dimenzió: a tankönyvek milyen didaktikai segítséget nyújtanak a nőtörténelemmel kapcsolatos ismeretek, készségek, jártasságok megszerzéséhez, illetve a nemek közötti egyenlőség eszméjének megértéséhez és elsajátításához?

1. A nőekkel kapcsolatos tartalmak milyen didaktikai struktúraelemekben fordulnak elő?
2. Mekkora a női témákkal foglalkozó olvasmányok aránya?
3. Hangsúlyozzák-e a tankönyvek, hogy a nőekkel kapcsolatos tanulási tartalmak elsajátítása fontos a tanulók számára?
4. Megjelennek-e a tankönyvekben olyan feladatok, amelyek a tanulók nemétől idegenek?
5. Kapnak-e ösztönzést a diákok arra vonatkozóan, hogy megértsék a téma jelentőségét, illetve van-e lehetőségük, hogy a tankönyvi tartalmak elsajátítása által közelebb kerülhessenek a nemek közötti egyenlőség eszméjéhez?
6. Erősítik-e a tankönyvek a nemekkel kapcsolatos sztereotípiákat, vagy inkább tompítják azokat? Megmagyarázzák-e a tankönyvek a sztereotípiákat?
7. Tartalmaznak-e a tankönyvek nemi esélyegyenlőséget sértő tartalmakat, előítéleteket, illetve torzításokat?

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

A didaktikai elemzés során terjedelem- és frekvenciaelemzést, a tartalmi súlypontok vizsgálata során pedig kvantitatív tartalomelemzést, illetve deskriptív-hermeneutikus elemzési módszert alkalmaztam.¹⁶

Az elemzés legnagyobb egysége a nőikkel kapcsolatos ismeretelemek, ezen belül pedig a tartalmi súlypontok voltak, legkisebb egységként a szavak és szimbólumok funkcionáltak. A tartalmi súlypontok alapkategóriáját három kategóriára osztottam, ezek elemeit pedig további 24 alkategóriába soroltam be. A tankönyvek átolvasása után – a tankönyvi szövegek tartalma alapján – előbb listát, majd pedig katalógust állítottam fel a tartalmi elemekből. Ezen kategóriák felsorolásával szemléltetni lehet a mérés célját (Mit akarunk mérni?), illetve a megvalósítás mikéntjét (Milyen eszközzel?).¹⁷ Az első alapkategóriában a nőikkel kapcsolatos ismeretelemek és a struktúraelemek voltak, az utóbbi csoportot alapszövegre és didaktikai apparátus fogalomkörére bontottam. A kutatás célja az első alapkategória vonatkozásában a női tartalmak tankönyvekben megjelenő mennyiségi paramétereinek, illetve helyi értékeinek meghatározása, vagyis annak megállapítása volt, hogy a téma milyen szövegstruktúrában jelenik meg. Ez az elemzés készítette elő, illetve egészítette ki a második alapkategória vizsgálatát. A mérés eszközeiként az I. A; I. B; I. C munkatáblázatok szolgáltak, melyek a transzparencia igényét elégítették ki (ld. melléklet). A mérés egységeként a témát választottam. A táblázatok a szöveges, illetve az illusztrációs női tartalmak terjedelmét és gyakoriságát mérték. A második alapkategória a tartalmi súlypontok, melyeket három kategóriára osztottam: konkrét női történelmi személyiségek; nőikkel kapcsolatos témák; illetve női emancipáció (a további 24 alkategóriát ld. mellékletben). A második alapkategória mérése során a kutatási cél a tartalmi súlypontok kategóriáinak és alkategóriáinak kvalitatív, illetve kvantitatív elemzése volt, illetve a téma súlypontjainak standard és attól eltérő megfogalmazásainak, megoldásainak megragadása. Ezekon kívül a szaktudományi hitelesség, illetve a didaktikai apparátus információs és orientációs vizsgálata fogalmazódott meg kutatási célként. A mérés eszközei a II. A; II. B; II. C; II. D munkatáblázatok voltak (ld. melléklet). A mérés egységeként ebben az esetben is a témát határoztam meg. A munkatáblázatok a fő- és alkategóriák gyakoriságát mérik a tankönyvi szövegekben és illusztrációkban.¹⁸ A munkatáblázatok elkészítése után végeztem el – a szakirodalomban megadott instrukciók alapján – a 12 történelemtankönyv vonatkozásában a kategóriák szerinti mérést. A tankönyvek mérési eredményeit kategóriánként összesítő táblázatokban rögzítettem (ld. mellékletben).¹⁹

A tankönyvek csoportos és globális kvantitatív elemzése

Terjedelemelemzés

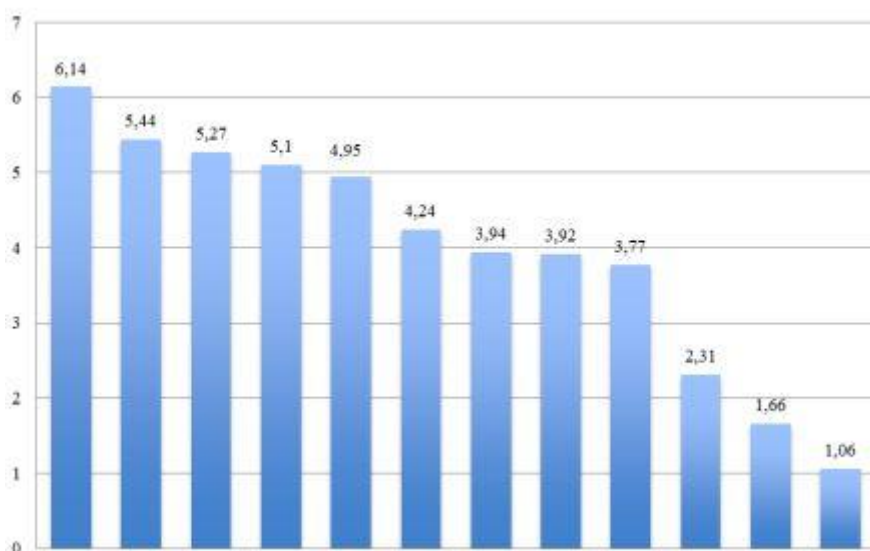
A kvantitatív vizsgálatok elengedhetetlenek a kvalitatív, vagyis a tartalmi elemzés eredményeinek alátámasztásához. A mennyiségi elemzés kapcsán először azt vizsgáltam meg, hogy a nőikkel kapcsolatos tartalmi elemek mekkora terjedelemben vannak jelen a történelemtankönyvekben (*raumanalyse*). A női témák terjedelemvizsgálatához választanom kellett egy alapmértékegységet. Mivel a témakör a tankönyvekben többnyire szétszórtan jelenik meg, ezért az oldalakban, negyed oldalakban való mérés eleve kizárható volt. A kisebb mértékegységekkel (szavak, karakterek) való mérés pedig túl bonyolultnak tűnt. Ezeket a szempontokat mérlegelve a terjedelem méréséhez a mondatot választottam alapmértékegységnek.

A téma terjedelmének elemzését úgy valósítottam meg, hogy a 12 tankönyv esetében minden tizedik oldalon megszámláltam a mondatokat. Nemcsak az alapszöveg

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

mondait vettem figyelembe, hanem az oldalon előforduló összes mondatot, beleértve a képaláírásokat, címeket stb. is. Ezt követően az adatokból kiszámoltam a tankönyv egy oldalán található mondatok átlagszámát. Majd ugyanolyan módszerrel összeszámoltam a tankönyvek összes olyan mondatát, amelyben szerepelnek női ismeretelemek. A mérést a *Munkatáblázat 1. A* alapján végeztem, az eredményeket az *Összesítő táblázat 1. A* tartalmazza. A továbbiakban az így kapott eredményeket hasonlítottam össze.

Először tehát azt néztem meg, hogy a tankönyvek összterjedelméhez képest a női témák terjedelme mekkora. Ennek eredményeképpen a tankönyvek női témákkal kapcsolatos adatainak százalékértékeit kaptam meg (1. ábra). Ezen adatok alapján felállítottam egy rangsort, melynek első helyére a Mozaik Kiadó hetedikes tankönyve (6,14%), míg az utolsóra az Apáczai Kiadó nyolcadikos tankönyve (1,06%) került. Látható, hogy a két érték között elég nagy a különbség, ennek okát a tartalmi elemzés fogja részletesebben feltárni.

1. ábra: A nőikkel kapcsolatos ismeretelemek terjedelme az egyes tankönyvekben (%)

A tankönyvek terjedelmi analízisét csoportosan is elvégeztem. Először tankönyvkiadónként kategorizáltam a tankönyveket, és ez alapján néztem meg a terjedelmi adatokat. A sorrend a következőképpen alakult: Mozaik Kiadó 4,31%, Nemzeti Tankönyvkiadó 3,61%, Apáczai Kiadó 3,56%. A másik szempont az évfolyamok szerinti osztályozás volt, ennek számadatai a következőképpen alakultak: 5. évfolyam 5,17%, 7. évfolyam 4,52%, 6. évfolyam 4,43%, 8. évfolyam 1,77%. Összefoglalva tehát a legtöbb nőikkel kapcsolatos téma ötödik évfolyamon jelenik meg, míg a legkevesebb nyolcadik osztályban. Számomra ezek az adatok azért voltak kissé meglepőek, mivel a női emancipációs folyamat történetének ismeretében azt várnánk, hogy a XX. században a nők nagyobb arányban vannak jelen, a számadatok ezzel szemben teljesen mást mutatnak.

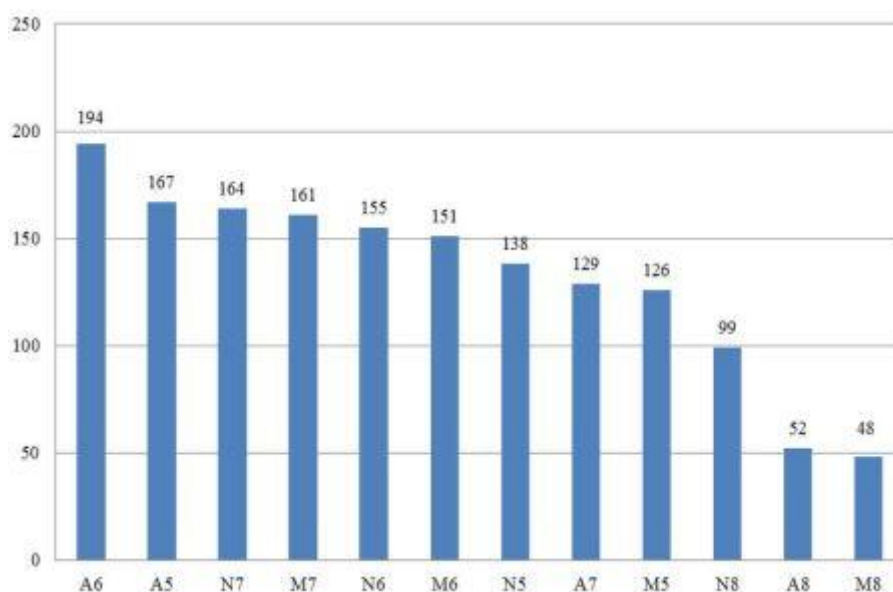
Gyakoriságelemzés

A terjedelemelemzés mellett gyakorisági vizsgálatot is végeztem, mivel a téma tankönyvi részesezésének aránya csak egyfajta szempontot jelent a mennyiségi faktorok közül. Fontos

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

tényező ezen kívül, hogy az egyes tartalmi elemek milyen sűrűn (*frequenzanalyse*) és hol helyezkednek el.

A női tartalmak előfordulását, illetve azok gyakoriságát mértem a struktúraelemekben a *Munkatáblázat I. B* alapján, az eredményeket az *Összesítő táblázat I. B* tartalmazza. A tartalmi egységeket kategóriánként határoztam meg, vagyis a konkrét női történelmi személyiségek esetében értelemszerűen a név számított egy egységnek. A nőikkel kapcsolatos témák esetében pedig az adott tárgykör jelentette az alapegység meghatározását. A gyakoriság mérése során először azt néztem meg, hogy az egyes tankönyvek mekkora számban tartalmazznak nőikkel kapcsolatos tartalmi elemeket, vagyis az elemszámok mennyiségét hasonlítottam össze. Ennek eredményeképpen a sorrend a következőképpen alakult:

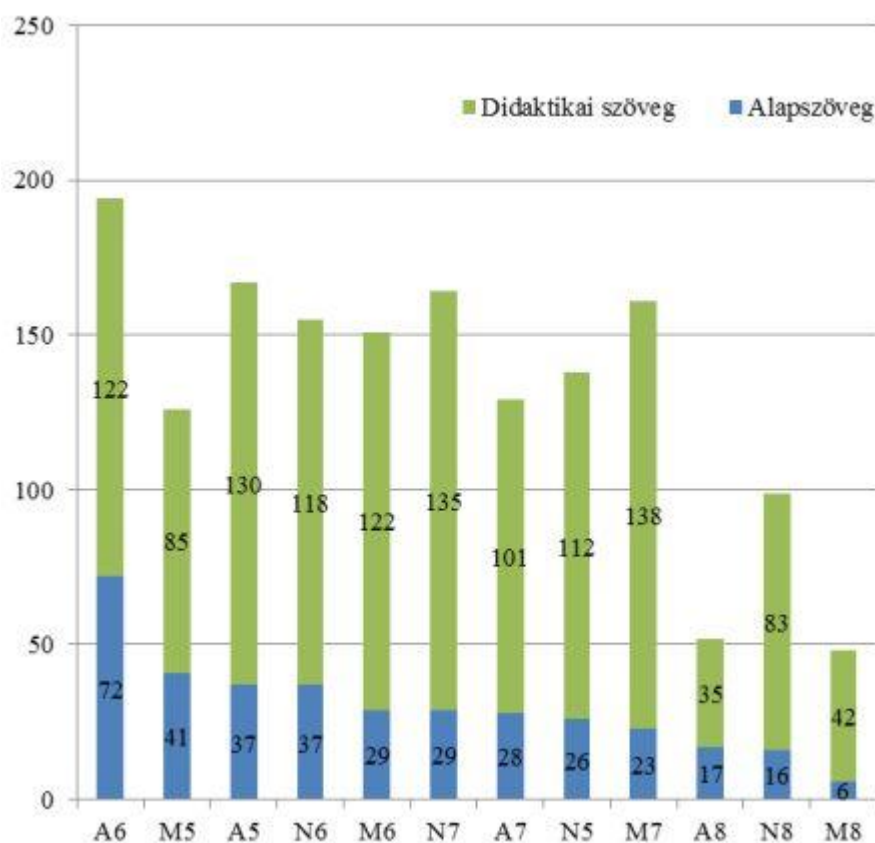
2. ábra: A nőikkel kapcsolatos ismeretelemek gyakorisága az egyes tankönyvekben (db)

A két szélsőérték között szemmel láthatólag nagy a különbség (146 db). Az igazi választóvonalat azonban a nyolcadik osztályos tankönyvek jelentik, hiszen ezek összessége közel ugyanannyi női ismeretelemet tartalmaz, mint a dobogó első helyezettje. A tankönyvkiadók vonatkozásában elvégzett gyakorisági analízis a következő értékeket eredményezte: Nemzeti Tankönyvkiadó 556 db, Apáczai Kiadó 542 db, Mozaik Kiadó 486 db. Ha ezeket az adatokat összehasonlítjuk a terjedelmi adatokkal, akkor azt vehetjük észre, hogy a Mozaik Kiadó tankönyvei a nőikkel kapcsolatos témákat jellemzően kevesebb alkalommal, de nagyobb egységekben tárgyalja. Ezzel szemben a Nemzeti Tankönyvkiadó, illetve az Apáczai Kiadó tankönyvei többször, de jóval kisebb blokkokban, kevesebb információt közölve jelenítik meg a női tematikát. Az évfolyamok gyakorisági értékeinek összehasonlítása után a következő sorrend volt megállapítható az iskolai évfolyamok tekintetében: 6. osztály 500 db, 7. osztály 454 db, 5. osztály 431 db, 8. osztály 199 db. A legszembetűnőbb, hogy a nyolcadik évfolyamos tankönyvek esetében nemcsak terjedelmi szempontból rosszak az adatok, hanem gyakorisági aspektusból is (az átlaghoz viszonyított negatív tendenciák terjedelmi és gyakorisági szempontból is a nyolcadik évfolyamú tankönyvek körében érvényesülnek). Ezek az adatok egymást felerősítve támasztják alá a nők XX. századi hiányát és láthatatlanságát az általános iskolai tankönyvekben.

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

A következőkben azt tártam fel, hogy a nőkről szóló ismeretelemek mely struktúrakomponensekben jelennek meg (Zujev).²⁰ Elemzésem során a Fischerné Dárdai Ágnes által kidolgozott csoportosítást használtam, amely a következő kategóriákat határozza meg. Egyrészt az alapszöveget, amely bevezető, magyarázó és összefoglaló szövegre bontható, másrészt pedig a didaktikai apparátus kategóriáját, amely összefoglalóan az alapszöveg elsajátítását segítő didaktikai szövegeket (források, kérdések, feladatok, kronológia), illetve az illusztrációkat foglalja magában (az utóbbi csoportot külön elemeztem).²¹

A struktúraelemek vizsgálata során összehasonlítottam az alapszövegekben és a didaktikai textusokban megjelenő női ismeretelemek egymáshoz viszonyított arányát. Ez azért nagyon informatív adat, mivel az alapszövegben található ismeretek mindig nagyobb súllyal esnek latba az elsajátítás és a számonkérés relációjában, mint a didaktikai szövegek. A mérések után a következő értékeket kaptam.

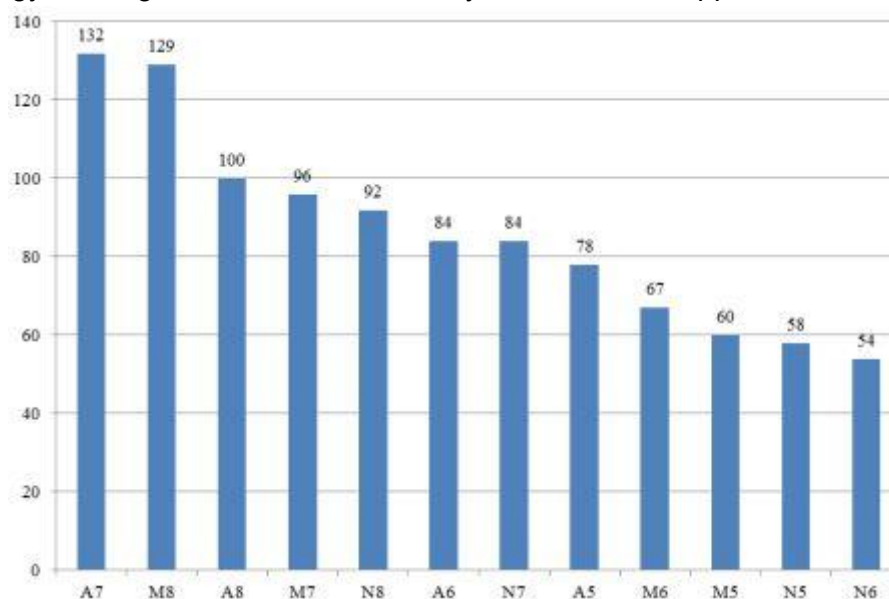

3. ábra: A nőekkel kapcsolatos ismeretelemek gyakorisága a tankönyvi struktúraelemekben (db)

Az eredményekből egyértelműen látszik, hogy a nőkre vonatkozó ismereteket döntő többségében a didaktikai szövegek tartalmazzák. Ez a megállapítás az összes történelemtankönyv esetében igaz. Mindezeket mérlegelve az látszik kirajzolódni a kapott számadatok alapján, hogy a női témák az úgynevezett „fő szövegekben” kevésbé vannak jelen, amely megerősíti azt a – szakirodalomban oly sokszor idézett – tényt, hogy a nőkről szóló ismeretek az iskolai tankönyvekben mint kiegészítő komponensek vannak jelen. (Jelen tanulmány terjedelmi keretei nem tették lehetővé a struktúraelemek alkategóriáinak részletes elemzését.)

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

A szemléltető eszközöket külön elemeztem – a *Munkatáblázat I. C* segítségével –, mivel ezek mérési eredményei másfajta információkkal szolgálnak a kutatási célok vonatkozásában. Az eredményeket az *Összesítő táblázat I. C*-ben rögzítettem. A tankönyvi illusztrációk gyakorisági elemzésének eredményei a következőképpen alakultak.

4. ábra: A nőekkel kapcsolatos ismeretelemek gyakorisága a tankönyvi illusztrációkban (db) (átlagérték: 86)

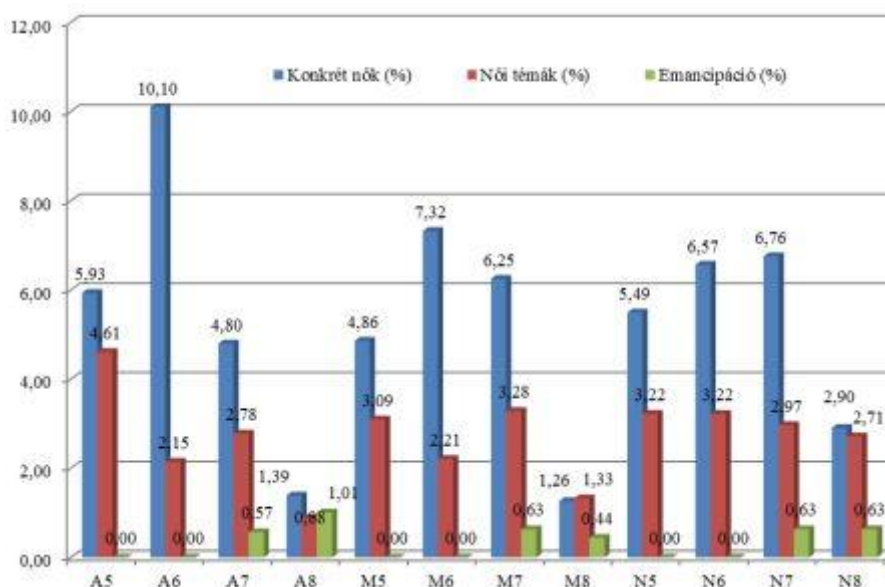
Ha a tartalmi elemek és az illusztrációk gyakorisági adatsorát összehasonlítom, akkor az első hat helyezett vonatkozásában látható (tartalmi elemek adatsora), hogy – a Mozaik Kiadó hetedikes tankönyvét kivéve – ezek a tankönyvek az illusztrációs listán a sor végén helyezkednek el, míg a második hat hely esetében – kivéve a Nemzeti Tankönyvkiadó és a Mozaik Kiadó ötödikes tankönyveit – éppen fordított a helyzet. Az látszik kirajzolódni, hogy a képi és tartalmi elemek között egyfajta fordított arányosság van. Ebből módszertanilag az következik, hogy az illusztrációs didaktikai apparátus a tankönyvi szövegeket nem alátámasztja, vagy kiegészíti, hanem pusztán helyettesíti azokat. A kiadónkénti vizsgálat tekintetében is érvényesül ez a fajta fordított arányosság, illetve az évfolyamok szerinti összevetésben is. A nyolcadikos évfolyamú tankönyveket illetően tisztán látszik, hogy míg a legkevesebb tartalmi komponenst tartalmazzák, addig illusztrációs bázisuk alapján a legjobb helyen szerepelnek. Az illusztrációkat aszerint is csoportosítottam, hogy képi, grafikus vagy kartografikus ábrázolásokról van-e szó, statisztikai mérést azonban nem lehetett végezni, mert az utóbbi két kategóriában nagyon kevés példát lehetett találni.

Tartalomelemzés a kategóriák kvantitatív mérése alapján

A mérést a *Munkatáblázat II. A, B, C* alapján végeztem frekvenciaelemzés módszerével, melynek végeredményeit az *Összesítő táblázat II. A, B, C* foglalja magában. A tankönyveket többször átolvasva, valamint a témára vonatkozó szakirodalomnak megfelelően, a tankönyvek nőikkel kapcsolatos témáinak tartalmi elemzését három kategória alapján valósítottam meg: konkrét női történelmi személyiségek, nőikkel kapcsolatos témák, női emancipáció. A kategóriákat alkotó elemeket a tankönyvek alapszövegéből és didaktikai apparátusából gyűjtöttem ki. Ezek a tartalmi komponensek alkotják a tankönyvek által kinyilatkoztatott női témájú „tudáskánont”.²² (A fő kategóriákon belül felállított alkategóriák

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

részletes leírását a munkatáblázatok tartalmazzák.) Ez az úgynevezett „kategóriaszótár” (a három főkategóriába rendezett tartalmi súlypontok és a huszonnégy alkategória) jelentette a mérés tartalmi dimenzióját, illetve ugyanezen elemek előfordulási aránya a vizsgálat kifejtettségi aspektusát. A kifejtettséget mérő kvantitatív tartalomelemzés során arra kerestem a választ, hogy a különböző kategóriákba tartozó esszenciális elemek mekkora arányt képviselnek, vagyis a három fő kategória százalékos arányának megoszlását vizsgáltam a tankönyvekben.

5. ábra: A tartalmi súlypontok gyakorisága a tankönyvekben (%)

A legnagyobb arányt – az összes tankönyv tekintetében – a konkrét nők csoportja teszi ki mintegy 64%-al, majdnem fele ekkora értéket képvisel a női témák kategóriája (32%), a legalacsonyabb eredményt pedig az emancipáció csoportja érte el (4%).

A konkrét nők csoportja esetében a legnagyobb részesedéssel az Apáczai Kiadó hatodikos tankönyve rendelkezik (10%), a legkevesebb pedig a Mozaik Kiadó nyolcadikos tankönyve (1%). Ha kiadónként hasonlítom össze az adatokat, akkor a következő sorrend alakul ki: Apáczai Kiadó 35%, Nemzeti Tankönyvkiadó 34%, Mozaik Kiadó 31%. Vagyis mindhárom kiadó történelemtankönyvei hasonló arányban jelenítenek meg női történelmi személyiségeket. Évfolyamonkénti összehasonlításban már nagyobb szórást mutatnak az adatok, hiszen itt a legmagasabb és a legalacsonyabb érték között éppen 30 százalékpontnyi a különbség (6. osztály 38%, 7. osztály 28%, 5. osztály 26%, 8. osztály 8%). Tehát a tankönyvek osztályfokozat szerinti elemzése alapján ismételtén a nyolcadik osztály az, amelyik a legnagyobb eltérést mutatja, mégpedig negatív irányban.

A női témák esetében a legmagasabb érték 5% volt (A5), a legalacsonyabb pedig 1% (A8). A kiadók szerinti felmérés végeredményei itt sem eredményeztek nagy különbségeket (Nemzeti Tankönyvkiadó 37%, Apáczai Kiadó 32%, Mozaik Kiadó 31%). Az évfolyamonkénti kategorizálás alapján a hatodik és a nyolcadik osztály vonatkozásában tapasztalhatunk nagyobb eltéréseket (5. osztály 34%, 7. osztály 28%, 6. osztály 23%, 8. osztály 15%).

Az emancipációs téma kapcsán a következő eredményeket kaptuk: a legmagasabb érték 1% volt (A8), a legkisebb aránnyal a Mozaik Kiadó nyolcadikos tankönyve rendelkezik (0,5%). (Ebben a kategóriában csak a hetedik és a nyolcadikos tankönyveket lehetett

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

vizsgálni.) A három kiadó tankönyveinek emancipációs adatai között már nagyobb eltérések mutathatóak ki (Apáczai Kiadó 40%, Nemzeti Tankönyvkiadó 32%, Mozaik Kiadó 26%).

Az alkategóriák értékeinek összehasonlítása során a konkrét nők kategóriája esetében először a nevesített csoportot elemeztem névkataszter segítségével. Azt néztem meg, hogy a tankönyvekben megjelenő női történelmi személyiségek kiadónként, évfolyamokra lebontva hány esetben szerepelnek. Az volt a feltételezésem, hogy mivel a gyakorisági adatok a három kiadó esetében nagyon hasonlóan alakultak, ezért a legtöbb női történelmi szereplő mindhárom tankönyvkiadó tankönyveiben (azonos évfolyamon) ugyanúgy szerepelni fog. A mérés ezzel szemben más eredményeket mutatott ki, mivel mindösszesen 15% lett azon tartalmi komponensek aránya, melyek azonos évfolyamot tekintve mindhárom kiadó tankönyveiben szerepelnek. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az egyes női szereplők a tankönyvekbe esetlegesen, illetve nem meghatározott szerzői koncepció alapján kerülnek be, vagyis a női történelmi személyiségekkel kapcsolatban még nem alakult ki egy olyan letisztult tudáskánon, mely közös nevezőt jelentene a történelemtankönyvek vonatkozásában.

A következőkben az egyes alkategóriák részesedését vizsgáltam meg, szintén tankönyvkiadókra lebontva. Ezeknek az alkategóriáknak a meghatározásánál a fő szempont a női történelmi személyiségek státusa volt. A „nevesített, férfiakhöz köthető” alkategória eredményei a következők lettek: Apáczai Kiadó 53%, Nemzeti Tankönyvkiadó 28%, Mozaik Kiadó 19%. A „nevesített, férfiakhöz köthető, de saját cselekedetek is fontosak” csoportban pedig a következő arányokat kaptam: Apáczai Kiadó 42%, Nemzeti Tankönyvkiadó 30%, Mozaik Kiadó 28%. A nem nevesített nők csoportjában ugyanezen szempontok alapján a következő rangsor alakult ki: Mozaik Kiadó 42%, Nemzeti Tankönyvkiadó 35%, Apáczai Kiadó 23%, illetve Mozaik Kiadó és Nemzeti Tankönyvkiadó 47%, Apáczai Kiadó 6%. Az eredmények alapján sorrendi szempontból egy ellentétes tendenciát lehet kimutatni. Ez azt jelenti, hogy az Apáczai Kiadó könyveiben inkább a nevesített női szereplők vannak jelen, a nem nevesített női csoport ehhez képest kisebb arányt képvisel. Ez a megállapítás fordított előjellel igaz a Mozaik Kiadó tankönyveire, míg a Nemzeti Tankönyvkiadó eredményei kiegyensúlyozottabb arányokat tükröznek. Ezek az adatok azért fontosak, mert megmutatják a női szereplők úgynevezett „névértékét”. A nevesített női történelmi személyiségek mindig magasabb minőséget képviselnek női történelmi aspektusból, hiszen a „névtelen” nők csupán férfiakhöz való viszonyuk alapján vannak megnevezve, illetve beazonosítva (lánya, felesége, anyja, özvegye stb.). A legpontosabb eredményeket akkor kapjuk meg, ha a férfiakhöz köthető nők körének és a saját jogon előforduló nők csoportjainak adatait hasonlítjuk össze, melynek számarányai a következőképpen alakultak: Mozaik Kiadó 58-42%, Apáczai Kiadó 64-36%, Nemzeti Tankönyvkiadó 54-46%. (Első helyen mindig a férfiakhöz köthető nők alkategóriája szerepel.) Ezekből az adatokból pedig már tisztán látszik, hogy nagyobb arányban vannak jelen azok a konkrét női történelmi személyiségek a tankönyvekben, akik férfiakhöz köthetőek. A kapott eredményeket tovább finomíthatjuk, ha a politikai tevékenység kapcsán előforduló nők arányát számoljuk ki. Mivel a név nélküli csoportban erre nem volt példa, igen alacsony számokat kaptam (Nemzeti Tankönyvkiadó 20%, Mozaik Kiadó 17%, Apáczai Kiadó 17%). Ez további bizonyítékkal szolgál annak tekintetében, hogy a nők a történelemtankönyvekben a fősodratú történelmi cselekmények során csak nagyon kevés esetben kapnak szerepet.

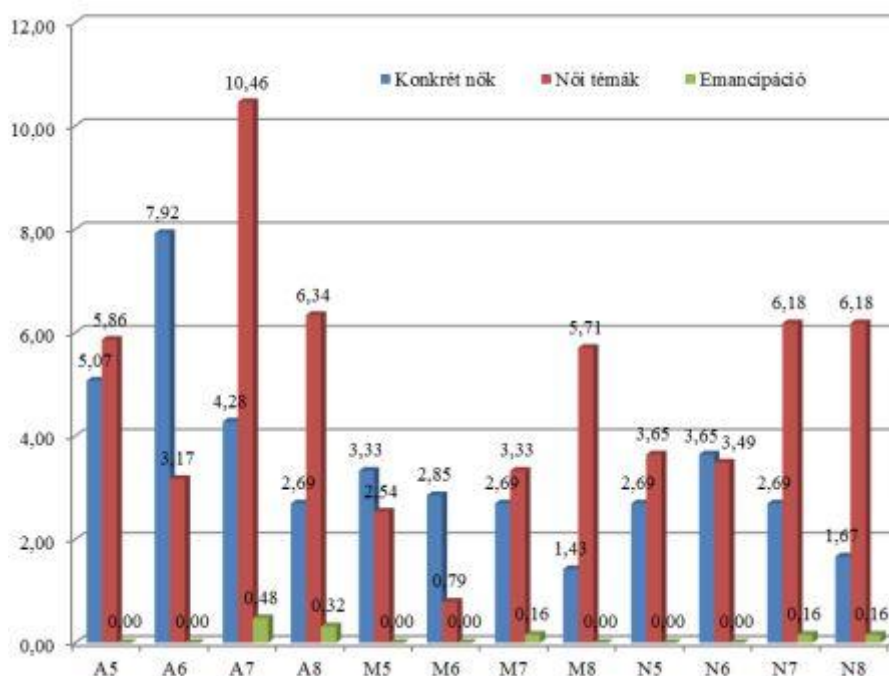
A második főkategória a női témák csoportja volt (felosztást ld. mellékletben). A főkategóriák gyakorisági elemzése kapcsán megállapítottuk, hogy a nőkkel kapcsolatos témák kategóriája jóval kevesebb elemszámmal rendelkezik, mint a konkrét nők kategóriája.

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

Ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy ez a kevés elemszám is összesen 11 téma között oszlik meg, ami azt is jelenti egyben, hogy a női témák nagyon elaprózottan jelennek a tankönyvekben. A legnagyobb számban a nők helyzetével, a nőkre vonatkozó normákkal kapcsolatos leírásokkal találkozhatunk. Gyakori a női alárendeltség, illetve a nők áldozati szerepben való megjelenése, a női ábrázolás, továbbá az egyes történelmi események kapcsán megjelenő női vonatkozású tartalmak, valamint a nők családban betöltött szerepeinek bemutatása. Kevésbé jellemzőek a nőneveléssel, oktatással kapcsolatos leírások, a nők társadalmi, politikai tevékenységének ismertetése, illetve a történelmi mindennapok női aspektusú bemutatása.

A harmadik főkategória a női emancipáció témája, amely kategória – a gyakorisági adatok alapján – a legkevesebb nővel kapcsolatos elemet foglalja magában. A kategóriát három résztemára osztottam fel: választójog, oktatás, egyéb. Az összesített adatok alapján a legnagyobb arányban az egyéb kategória szerepel (42%), ezt követi a választójog témaköre (34%), majd pedig az oktatás témája (24%). Mivel nagyon kevés elemszám található ezekben a kategóriákban, ezért kijelenthető, hogy a női emancipáció fragmentáltan jelenik meg, vagyis a női egyenjogúsítási törekvések történelmi fejlődése egyik tankönyvsorozat esetében sem rajzolódik ki.

Az utolsó vizsgálat a főkategóriák megoszlási arányát mérte az illusztrációkban (*Munkatáblázat II.D, Összesítő táblázat II.D*). (Összesítve alacsonyabb értékeket kaptam, mint a nőkkel kapcsolatos ismeretelemek gyakorisági mérésnél, mivel az illusztrációk egy részét nem lehetett egyik kategóriába sem besorolni.) Az adatok összesítése után láthatóvá vált, hogy a tankönyvi ábrák esetében a női témák képeznek nagyobb arányt a tartalmi kategóriák mérési eredményeivel szemben (női témák kategóriája 58%, konkrét nők kategóriája 41%, emancipáció kategóriája 1%).

6. ábra: A tartalmi súlypontok gyakorisága az illusztrációkban (%)

A konkrét nők témaköre az Apáczai Kiadó hatodikos tankönyvében szerepel a legnagyobb arányban (8%), a legkisebb értékkel a Mozaik Kiadó nyolcadikos tankönyve bír

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

(1%). A tankönyvkiadók adatainak összehasonlítása után a következő sorrendet lehetett megállapítani: Apáczai Kiadó 49%, Nemzeti Tankönyvkiadó 26%, Mozaik Kiadó 25%. Vagyis ebben az esetben majdnem dupla annyi illusztráció található a konkrét női történelmi személyiségekkel kapcsolatban az Apáczai Kiadó tankönyveiben, mint a két másik kiadó esetében. Évfolyamok szerinti bontásban már kiegyenlítettőbb eredményeket kaptam, itt a választóvonal a nyolcadikos tankönyveknél húzódik: 6. osztály 35%, 5. osztály 27%, 7. osztály 24%, 8. osztály 14%.

A női témák vonatkozásában a legmagasabb arányt az Apáczai Kiadó hetedikes tankönyve érte el (10%), a legkevesebbet pedig a Mozaik Kiadó hatodikos tankönyve (1%), ami az értékek számottevő eltéréseit bizonyítja. Ez a nagyfokú különbség a kiadók szerinti összehasonlításban és az évfolyamok vonatkozásában is megmutatkozik (Apáczai Kiadó 45%, Nemzeti Tankönyvkiadó 34%, Mozaik Kiadó 21%; 7. osztály 34%, 8. osztály 32%, 5. osztály 21%, 6. osztály 13%). Ha összehasonlítom az illusztrációs adatok értékeit a szöveges elemek arányszámaival, akkor egy ellentétes tendenciát lehet felfedezni. Ez azt jelenti tehát, hogy minél több szöveges elemet tartalmaz egy tankönyv, annál kevesebb képi elemmel rendelkezik ebben a kategóriában.

A női emancipáció kategóriája illusztrációs szempontból statisztikailag értékelhetetlen volt, mivel ez esetben csak nagyon kevés elemszámmal lehetett dolgozni.

A tankönyvek csoportos és globális kvantitatív elemzésének eredményei

A női témájú ismeretelemek, illetve a tartalmi súlypontok és alkategóriáinak csoportos és globális elemzése során megállapított legfontosabb összefüggések és mérésekkel alátámasztott kutatási eredmények a következőképpen foglalhatóak össze.

A terjedelmi adatok alapján kijelenthető, hogy a nőikkel kapcsolatos témák nagyon kis arányban vannak jelen a történelemtankönyvekben, mivel ezek mértéke egyik tankönyv esetében sem éri el a 10%-ot. A terjedelmi adatok szórása nagy, vagyis a történelemtankönyvek nagyon eltérő arányban tartalmaznak női ismeretelemeket. A tankönyvek csoportos vizsgálata pedig azt mutatta ki, hogy a legnagyobb terjedelemben a Mozaik Kiadó tankönyvei tartalmaznak női ismeretelemeket, a legkisebb arányt pedig az Apáczai Kiadó sorozata érte el. Az évfolyamokra vonatkoztatott terjedelmi adatokból az derült ki, hogy az ötödikes évfolyamú tankönyvek tárgyalják a leghosszabban a nőikkel kapcsolatos tartalmakat. Ugyanebben a csoportban a legalacsonyabb értékekkel – a női emancipációs folyamat ellenére – a nyolcadikos osztályos tankönyvek rendelkeznek.

A tankönyvkiadók vonatkozásában elvégzett gyakorisági analízis azt állapította meg, hogy a legtöbb elemszámmal a Nemzeti Tankönyvkiadó rendelkezik, a legkevesebbet pedig a Mozaik Kiadó tankönyvei. Vagyis a gyakorisági és terjedelmi adatok nem minden esetben korrelálnak egymással. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy a Mozaik Kiadó tankönyvei a nőikkel kapcsolatos témákat kevesebb alkalommal, de hosszabban tárgyalják, míg a másik két kiadó tankönyvei többször, de rövidebben jelenítik meg a női tartalmakat. Az évfolyamok összevetése alapján pedig az mondható el, hogy a nyolcadikos osztályos tankönyvek megközelítőleg összesen annyi női ismeretelemet tartalmaznak, mint a legtöbb elemmel rendelkező tankönyv. Így a gyakorisági és terjedelmi adatok negatív tendenciái a nyolcadikos tankönyvekben összeadódnak, felerősítve ezzel egymás hatását. Vagyis a női tartalmak vonatkozásában a nyolcadikos évfolyamú tankönyvek rendelkeznek a legrosszabb mennyiségi mutatókkal. A struktúraelemekben való előfordulás vizsgálata azt mutatta ki,

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

hogy a női tartalmak nagyobb arányban fordulnak elő a didaktikai apparátusban, mint az alapszövegben. Ez a tankönyvi gyakorlat a női témák súlytalanságát bizonyítja.

A tartalmi súlypontok gyakorisági mérése alapján a konkrét nők csoportja fordul elő a legnagyobb arányban, ezt követi a női témák csoportja, illetve a legalacsonyabb értéket a női emancipáció témája érte el. Az illusztrációk fő kategóriák szerinti mérése azt mutatta ki, hogy az ábrázolásokon a női témák jelennek meg leginkább. Összefoglalva tehát a tankönyvi szövegekben a konkrét nők kategóriája szerepel a legnagyobb arányban, míg az ábrázolásokon a női témák dominálnak, vagyis a főkategóriák szöveges frekvenciavizsgálatának eredményei sok esetben fordítottan arányosak ugyanezen kategóriáknak az illusztrációs apparátusban mért gyakorisági mutatóival. Mindezekből pedig az következik, hogy a szöveges és illusztrációs elemek nem alátámasztják, vagy kiegészítik egymást, hanem egymást helyettesítve jelenítik meg a női aspektust a tankönyvekben. A konkrét női történelmi személyiségeknek (nevesített kategória) mindösszesen 15%-a szerepel mindhárom kiadó tankönyveiben, ha az azonos évfolyamokat vesszük figyelembe. A nőikkel kapcsolatos témák széttörve jelennek meg a történelemtankönyvekben, hiszen összesen 11 témát lehetett meghatározni ebben a kategóriában. A női emancipáció csoportját pedig statisztikailag alig lehetett mérni, mivel kevés elemszám fordult elő ebben a kategóriában. Ezekből az eredményekből pedig az olvasható ki, hogy a tágabban értelmezett női történelem a tankönyvekben nem áll össze egységes, koherens tananyaggá, ami tudatos szerzői szándék végeredményeképpen manifesztálódott volna.

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

MELLÉKLET

Munkatáblázatok és összesítő táblázatok

Munkatáblázat – I. A

A nőikkel kapcsolatos ismeretek terjedelemelemzése

A mérés egysége: téma

Témakör	Terjedelem			
	Összesen		Nők	
	Oldalszám	Mondatszám*	Mondatszám	Nők aránya (%)

* A mondatszám egyenlő az oldalszám és az átlag mondatszám szorzatával.

Munkatáblázat – I. B

A nőikkel kapcsolatos ismeretek gyakorisága a struktúraelemekben

A mérés egysége: téma

Tankönyv címe									
Tart. elem	Alapszöveg			Didaktikai app.					
	Bevezető	Magyarozó	Összefog.	Didaktikai szöveg.				Függ.	Olvasmány
				Kieg. szöveg.	Kérdés, feladat	Kronológia	Üreshely		

Munkatáblázat – I.C

A nőikkel kapcsolatos ismeretelemek illusztrációs gyakorisága

A mérés egysége: téma

Tankönyv címe			
Illuszt. elem	Képi	Grafikus	Kartograf.

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

Munkatáblázat – II. A

A konkrét nők alkategóriáinak gyakorisága

A mérés egysége: téma

Híres nők									
Konkrét nők névvel					Konkrét nők név nélkül				
férfiakhoz	férfiakhoz, saját	saját jogon, pol.	saját jog, egyéb	névadó	férfiakhoz	férfiakhoz, saját	saját jogon, pol.	saját jog, egyéb	névadó

Munkatáblázat – II. B

A női témák alkategóriáinak gyakorisága

A mérés egysége: téma

Nők általában										
Női szerepek a családban	Szexualitás, házasság	Minden napok	Nők helyzete, normák	Alárendeltség, áldozati szerep	Női ábrázolás ált.	Női divat	Női munka	Oktatás	Társadalmi, pol. tev.	Történelmi es.

Munkatáblázat – II. C

Az emancipáció alkategóriáinak gyakorisága

A mérés egysége: téma

Emancipáció		
Választójog	Oktatás	Egyéb

Munkatáblázat – II. D

A tartalmi súlypontok illusztrációs gyakorisága

A mérés egysége: téma

Kategória		
Híres nők	Nők általában	Emancipáció

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

Összesítő táblázat – I. A

A nőkkel kapcsolatos ismeretek terjedelemelemzése (%-ban)

Témakörök	M5	M6	M7	M8	A5	A6	A7	A8	N5	N6	N7	N8
Bevezetés	0,52				0,29				1,63			
Az őskor	1,82				3,22				3,74			
Az ókori kelet	4,8				3,68				2,6			
Az ókori Görögország	10,82				9,06				7,79			
Az ókori Róma	3,03				6,52				6,07			
Magyarország történetének kezdetei	4,86				3,08				2,57			
A középkori Európa		1,01				2,33				3,01		
Az Árpád – kor		12,81				5,73				8		
A virágzó középkor Mo-n		10,04				6,01				5,23		
Az újkor kezdetén		1,56				3,35				2,45		
Magyarország az újkor kezdetén		2,85				3,61				2,45		
A polgári átalakulás kora			3,22				1,57				3,5	
Magyarország a XVIII. században			18,01				9,5				6,09	
A reformkor és az 1848-49-es forradalom és szabadságharc			2,24				0,13				0,52	
A nemzetállamok kora			4,64				3,12				5,17	
A dualizmus			10,02				3,68				5,18	
Az I. világháború			1,43				2,31				1,95	
A két világháború között				1,35				2,39				3,84
Magyarország a két világháború között				1,11				1,14				2,2
A II. világháború				5,85				0,57				2
A kétpólusú világ				0,23				0,4				1,12
Magyarország a szovjet táborban				1,1				0,45				2,96
Állampolgári ismeretek				0,96				1,47				0,19

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

Összesítő táblázat – I. B

A nőikkel kapcsolatos ismeretek gyakorisága a struktúraelemekben (db-számban)

Kiadó / tankönyv	Tart. elem	Alapszöveg			Didaktikai app.					
		Bevezető	Magyarázó	Összefog	Didaktikai szöveg.				Függ.	Olvasmány
					Kieg. szöveg.	Kérdés, Feladat	Kronológia	Üres hely		
A5	167	0	37	0	44	11	0	50	12	13
A6	194	0	72	0	29	20	0	71	2	0
A7	129	0	28	0	25	20	0	46	10	0
A8	52	0	17	0	8	3	0	21	3	0
M5	126	1	40	0	16	11	0	32	14	12
M6	151	0	29	0	30	2	0	24	21	45
M7	161	1	22	0	34	13	0	18	18	55
M8	48	0	6	0	12	2	0	10	1	17
N5	138	0	22	4	39	18	0	22	23	10
N6	155	2	31	4	38	21	0	24	12	23
N7	164	2	21	6	61	26	0	21	9	18
N8	99	1	15	0	32	10	0	13	5	23

Összesítő táblázat – I. C

A nőikkel kapcsolatos ismeretelemek illusztrációs gyakorisága (db-számban)

Illuszt. elem	A5	A6	A7	A8	M5	M6	M7	M8	N5	N6	N7	N8
		78	84	132	100	60	67	96	129	58	54	84

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

Összesítő táblázat – II. A

A konkrét nők alkategóriáinak gyakorisága (db-számban)

Kiadó / tankönyv	Híres nők									
	Konkrét nők névvel					Konkrét nők névvel				
	férfiakhoz	férfiakhoz, saját	saját jogon, pol.	saját jog, egyéb	névadó	férfiakhoz	férfiakhoz, saját	saját jogon, pol.	saját jog, egyéb	névadó
A5	22	7	5	37	7	9	1	0	3	3
A6	47	53	9	8	21	22	0	0	0	0
A7	15	0	39	2	15	4	0	0	0	1
A8	6	0	6	0	4	6	0	0	0	0
M5	8	2	0	28	21	13	3	0	2	0
M6	12	37	3	10	6	40	4	0	0	4
M7	11	1	49	10	6	19	2	0	1	0
M8	2	0	2	9	2	4	0	0	1	0
N5	19	15	2	32	4	11	1	0	3	0
N6	15	14	16	14	10	26	6	0	0	3
N7	13	12	39	10	20	10	2	0	0	1
N8	2	0	11	12	5	16	0	0	0	0

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

Összesítő táblázat – II. B

A női témák alkategóriáinak gyakorisága (db-számban)

Kiadó / tan-könyv	Nők általában										
	Női szerepek a családban	Szexualitás, házasság	Minden napok	Nők helyzete, normák	Alárendeltség, áldozati szerep	Női ábrázolás ált.	Női divat	Női munka	Oktatás	Társadalmi, pol. tev.	Történelmi es.
A5	13	6	5	15	6	11	4	2	4	2	5
A6	4	3	0	9	2	4	4	3	0	5	0
A7	3	3	3	5	5	0	5	7	1	1	11
A8	0	0	0	4	5	0	1	0	0	0	4
M5	11	4	4	7	2	6	2	2	4	1	6
M6	1	4	3	13	3	3	2	1	1	3	1
M7	2	3	2	12	4	0	9	7	2	5	6
M8	0	0	1	3	7	0	2	2	1	3	2
N5	13	5	4	6	3	8	1	0	1	0	10
N6	6	10	4	11	4	3	4	3	1	4	1
N7	5	0	1	11	4	2	2	10	0	4	8
N8	1	3	3	1	13	4	3	6	0	2	7

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

Összesítő táblázat – II. C

Az emancipáció alkategóriáinak gyakorisága (db-számban)

	Emancipáció		
	Választójog	Oktatás	Egyéb
A5	0	0	0
A6	0	0	0
A7	0	6	3
A8	5	1	10
M5	0	0	0
M6	0	0	0
M7	2	5	3
M8	3	1	3
N5	0	0	0
N6	0	0	0
N7	7	1	2
N8	4	1	5

Összesítő táblázat – II. D

A tartalmi súlypontok illusztrációs gyakorisága (db-számban)

	Kategória		
	Híres nők	Nők általában	Emancipáció
A5	32	37	0
A6	50	20	0
A7	27	66	3
A8	17	40	2
M5	21	16	0
M6	18	5	0
M7	17	21	1
M8	9	36	0
N5	17	23	0
N6	23	22	0
N7	17	39	1
N8	11	39	1

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

IRODALOM

Az elemzett tankönyvek listája

(Kódjelek: M = Mozaik Kiadó, A = Apáczai Kiadó, N = Nemzeti Tankönyvkiadó)

- HORVÁTH Andrea – HORVÁTH Levente Attila: Történelem 5. Az őskor és az ókor története. Szeged, Mozaik Kiadó, 2007.
- HORVÁTH Andrea – HORVÁTH Levente Attila: Történelem 6. A középkor és a kora újkor története. Szeged, Mozaik Kiadó, 2012.
- HORVÁTH Levente Attila – KÖVÉR Lajos – PELYACH István: Történelem 7. Az újkor története. Szeged, Mozaik Kiadó, 2007.
- Dr. BENCSIK Péter – HORVÁTH Levente Attila: Történelem 8. A huszadik század története. Szeged, Mozaik Kiadó, 2012.
- BÁNHEGYI Ferenc: Történelem 5. évfolyam. Celldömölk, Apáczai Kiadó, 2012.
- BÁNHEGYI Ferenc: Történelem 6. évfolyam. Celldömölk, Apáczai Kiadó, 2012.
- BÁNHEGYI Ferenc: Történelem 7. évfolyam. Celldömölk, Apáczai Kiadó, 2011.
- BÁNHEGYI Ferenc: Történelem 8. évfolyam. Celldömölk, Apáczai Kiadó, 2012.
- HORVÁTH Péter: Történelem 5. az általános iskolások számára. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007.
- HORVÁTH Péter – HÁMORI Péter: Történelem 6. az általános iskolások számára. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008.
- HORVÁTH Péter: Történelem 7. az általános iskolások számára. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008.
- HORVÁTH Péter: Történelem 8. az általános iskolások számára. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009.

Felhasznált irodalom

- 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet: A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Internetes forrás:
http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/nat_070926.pdf (Letöltés dátuma: 2014. jan. 11.)
- BELINSZKI Eszter (2003): A társadalmi nem mint a kutatás tárgya. Gondolatok egy konferencia kapcsán. *Szociológiai Szemle*, 13. évf. 1. sz. 169–172.
- CZACHESZ Erzsébet, Cs. – LESZNYÁK Márta – MOLNÁR Edit Katalin (1996): Lányok és nők a kötelező olvasmányokban, tankönyvekben. *Educatio*, 5. évf. 3. sz. 417–430.
- DÁRDAI Ágnes (2006): *Történeti megismerés – történelmi gondolkodás* I-II. köt. A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára, XLI. Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata – ELTE BTK, Budapest.
- DÁRDAI Ágnes, F. (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- DÁRDAI Ágnes, F. (2006): Az összehasonlító tankönyvkutatás nemzetközi tapasztalatai. In: F. DÁRDAI Ágnes: *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás. A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára*. XLI. Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata – ELTE BTK, Budapest, II. kötet 85–103.

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

- DAVIS, Natalie Zemon (2001): „Nőtörténelem“ átalakulóban: az európai helyzet. In: SCOTT, Joan Wallach (szerk.): Van-e a nőknek történelmük? Budapest, Balassi Kiadó, 95–125.
- FOHLEN, Claude: A nő a társadalomban. In: KÉRI Katalin (szerk.): *Tollam szívármányba mártom. (Források az európai nő történet köréből az ókortól a 20. századig.)* OSZK MEK, Pécs, 1999. 9–32.
- FORRAY R. Katalin – KÉRI Katalin (2007): Társadalmi nem és iskola. *Educatio*, 16. évf. 4. sz. 543–550.
- GROSSMANN Erika (2007): *Genderpedagógia Magyarországon – létezik-e egyáltalán? Történelmi visszatekintés és helyzetjelentés.* Internetes forrás: http://www.grimus.or.at/helden/outcome/Ungarn_12_07.pdf (Letöltés dátuma: 2013. dec. 07.)
- GYÁNI Gábor (2000): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Napvilág Kiadó, Budapest.
- KERESZTY Orsolya (2007): A társadalmi nem (gender) mint a kutatás tárgya a pedagógiában. *Educatio*, 16. évf. 4. sz. 637–649.
- KERESZTY Orsolya (2005): A társadalmi nemek reprezentációjának vizsgálata a tankönyvekben. *Könyv és Nevelés*, 7. évf. 3. sz. 56–67. Internetes forrás: <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=630> (Letöltés dátuma: 2013. dec. 14.)
- KOJANITZ László (2005): Tankönyvanalízisek. *Iskolakultúra*, 15. évf. 9. sz. 135–143.
- MIHÁLY Ildikó (2004): Esélyegyenlőség és/vagy koedukáció? Szaporodó viták a nemzetközi pedagógiai sajtóban. *Új Pedagógiai Szemle*, 54. évf. 10. sz. 101-108. Internetes forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00085/2004-10-vt-Mihaly-Eselyegyenloseg.html> (Letöltés dátuma: 2013. dec. 14.)
- MORIN, Claude (szerk.) (1995): 18th International Congress of Historical Sciences. Actes/Proceedings. Montreal, 47–109. Ism.: GYÁNI Gábor (1996): A nők, avagy a nemek története. *Klió*, 5. évf. 1. sz. 38–41. Internetes forrás: <http://www.c3.hu/~klio/klio961/klio038.htm> (Letöltés dátuma: 2013. nov. 17.)
- PETŐ Andrea (2003): *Társadalmi nemek és a nők története.* In: BÓDY Zsombor, KOVÁCS József, Ö. (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe.* Budapest, Osiris, 514–532.
- PUKÁNSZKY Béla (2006): A nőnevelés évezredei. Gondolat Kiadó, Budapest.
- RILEY, Denise (2001): Van –e egy nemnek történelme? In: SCOTT, Joan Wallach (szerk.): Van-e a nőknek történelmük? Budapest, Balassi Kiadó, 27–45.
- SCOTT, Joan Wallach (2001): *A társadalmi nem (gender): a történelmi elemzés hasznos kategóriája.* In: SCOTT, Joan Wallach (szerk.): *Van-e a nőknek történelmük?* Balassi Kiadó, Budapest, 126–161.
- THUN Éva (1996): „Hagyományos” pedagógia – feminista pedagógia. *Educatio*, 5. évf. 3. sz. 404–416.
- TORGYIK Judit – KARLOVITZ János Tibor (2006): *Multikulturális nevelés.* Bölcsész Konzorcium, Budapest.

ABSTRACT

Szabó, Hajnalka Piroska

A comparative analysis of feminine topics of primary school history textbooks

Our study, published in two parts, examines the feminine aspect of primary school history textbooks and the author analyses them using the method of comparative textbook analysis. Basically, the author was curious to find to what degree the female dimension is validated in history textbooks written after the aughts – which try to reflect the challenges of the new century – and whether they contain the results of the latest research in women’s history. After the first part of the study, which defines the scientific-taxonomic place of the writing of women’s history and gender-sensitive pedagogy, the research-methodological concept of textbook analysis is presented, then the quantitative analysis of textbooks is sketched out, in groups and universally. In the second part, to be published in our next issue, the author reveals a comparative analysis of content on the basis of a qualitative review of categories and analyses series of textbooks from professional and didactic viewpoints as well as shows their textbook profiles.

JEGYZETEK

- ¹ FOHLEN, Claude (1999): *A nő a társadalomban*. In: *Tollam szívárványba mártom (Források az európai nőtörténet köréből az ókortól a 20. századig)*. KÉRI Katalin (szerk.). OSZK MEK, Pécs, 11.
- ² PETŐ Andrea (2003): *Társadalmi nemek és a nők története*. In: BÓDY Zsombor, Ö. KOVÁCS József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Budapest, Osiris, 520.
- ³ PETŐ (2003) 520-523.
- ⁴ FORRAY R. Katalin – KÉRI Katalin (2007): *Társadalmi nem és iskola*. *Educatio*, 16. évf. 4. sz. 543-544.
- ⁵ PETŐ (2003) 528.
- ⁶ KRAUL, Margret (1995): *Weibliche Bildung – manliche Bildung – allgemeine Bildung*. *Neue Sammlung*, 35. 3. 23-45. Idézi: Mihály Ildikó (2004): *Esélyegyenlőség és/vagy koedukáció? Új Pedagógiai Szemle*, 54. évf. 10. sz. 101-108. Internetes forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00085/2004-10-vt-Mihaly-Eselyegyenloseg.html> (Letöltés dátuma: 2013. dec. 14.)
- ⁷ GORE, M. Jennifer (1993): *The struggle for Pedagogies. Critical and Feminist Discourses as Regimes of Truth*. New York and London, Routledge, 65-66. Idézi: KERESZTY Orsolya (2007): *A társadalmi nem (gender) mint a kutatás tárgya a pedagógiában*. *Educatio*, 16. évf. 4. sz. 637.
- ⁸ KERESZTY Orsolya (2005): *A társadalmi nemek reprezentációjának vizsgálata a tankönyvekben*. *Könyv és Nevelés*, 7. évf. 3. sz. 56-67. Internetes forrás: <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=630> (Letöltés dátuma: 2013. dec. 14.)
- ⁹ GROSSMANN Erika (2007): *Genderpedagógia Magyarországon – létezik-e egyáltalán? Történelmi visszatekintés és helyzetjelentés*. 11. o. Internetes forrás: http://www.grimus.or.at/helden/outcome/Ungarn_12_07.pdf (Letöltés dátuma: 2013. dec. 7.)
- ¹⁰ DÁRDAI Ágnes (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- ¹¹ DÁRDAI (2002) 76-77.
- ¹² DÁRDAI (2002) 78.
- ¹³ TORGYIK Judit – KARLOVITZ János Tibor (2006): *Multikulturális nevelés*. Bölcsész Konzorcium, Budapest, 79.
- ¹⁴ TORGYIK – KARLOVITZ (2006) 79.

Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése

¹⁵ TORGYIK – KARLOVITZ (2006) 79.

¹⁶ Ennek lényege, hogy a tankönyvet forrásnak tekinti, és elemzését is a történeti forráskritikára és elemzésre jellemző eljárásokkal folytatja le. (Vö.: DÁRDAI Ágnes /2000/: Az összehasonlító tankönyvkutatás nemzetközi tapasztalatai. *Educatio*, 9. évf. 3. sz. 507.)

¹⁷ DÁRDAI (2002) 81.

¹⁸ DÁRDAI (2002) 81.

¹⁹ DÁRDAI (2002) 82.

²⁰ DÁRDAI (2002) 92.

²¹ DÁRDAI (2002) 92.

²² DÁRDAI (2002) 102.